

LETURIAREN UDA EZKUTUA «Uda» atalari buruzko iruzkinak

*Karlos Otegi,
EHU/UPV*

0. ATARIKOAK

Leturiaren egunkari ezkutua 1957an argitaratu zen lehenengo aldiz. Harrezkero berrinprimatze ugari izan ditu. Hemen 1983koa erabiliko dugu, Elkar argitaletxeak egindakoa.

«Uda» kapituluari buruz arituko gara: atalak, laburra izanik ere, iruzkinerako gai aski eskaintzen baitu.

Lan honi jarri diogun izenburuak, «Leturiaren uda ezkutua», kapitulu honetan eta eleberriaren tituluan du oinarri edo aitzakia. Nola edo halako uzartaketa edo hitz jokoa egin dugu: Leturiaren egunkaria «ezkutua» da eta uda parte ere ezkutua. Biak, nahita, gordeak. Egunkaria, azken finean, ezaguna, argitaratua, edonork irakurgarria. Uda sasoikoa ez; udak ezkuturik dirau.

Gure asmoa, hala ere, ez da ezkutuki hori argitzea. Ez gara eleberrigile, ez eta asmatzaile, eta eleberri hau, bere testua, burutua da aspaldi. Autoreak berak ez badu argitu guk, behintzat, ez dugu egingo.

Kapitulu hau berezia da eleberrian: teorikoa neurri handi batean. Leturiak ez du ezer idatzialdi honetan, baina atalaren taxuketak eta edukiak puntu giltzarri zenbait lantzeko, osatzeko eta eztabaidatzeko bide edo laguntza eskaintzen dute. Testu akuilagarria da.

Testuari hurbiltzeko aukerak ugariak badira ere, oraingoan bizpahiru ardatz besterik ez dugu jorratuko. Banaketa ohikoa –berez artifiziala baina metodologikoki baliagarria, eta barkagarria– erabiliz:

1. NOLA: adierazpen edo formaren harian. Testuak, «Uda»k, nobelaren konfigurazioa, hau da, «nola» dagoen antolatuta ulertzeko argibideak ematen ditu.
 - 1.1. Egunkari egitura: «Uda» atalean eleberria egunkari bat dela berresten da.
 - 1.2. Biltzailea: «biltzaile» figura txertatzen da, obran josten diren instantzien, ahotsen, joko edo eskema osatuz.

Bi osagai hauek, egunkari eta biltzailearena, kontalari-pertsonaiarena-ekin –azken hau jadanik maiz aztertua beste zenbait toki eta alditan– originalak dira euskal nobelaren sisteman, eleberri honetan esperimintatzen dira aurreneko aldiz.

2. ZER: edukiaren harian. Testuak dioena eta, bereziki, idazte ekintzaz biltzen diren azalpenak, arrazoiak.

1. NOLA. ADIERAZPENAREN HARIAN: EGUNKARI EGITURA ETA BILTZAILEA

1.0. Sarrera

Badakigu: Txillardegi autoreari ez zaio interesatzen, bere nobelagintzan, helburu nagusi gisa, forma, teknika, gertakari edo istorioen kontaketa. Berezi-ki axola zaiona da edukia, mezua, ideiak, gogoetak, errealitatearen inguruko arazo existentzialak, historikoak, linguistikoak, politikoak, eta abar. Txillardegiaren nobelak, hein handi batean, kontaketa ideologikoak dira, tesi nobelak, ideiez mamituriko kontakizunak.

Maiz azpimarratu izan du idazleak berak joera hau egin izan zaizkion elkarriketa eta holakoetan. Hona hemen bizpahiru adibide:

- *Leturiaren egunkari ezkutua* eta *Peru Leartzako* nobelekin helburua «nobela filosofiko bat egitea» zen. (*Berria*, 2004-7-29a)
- «Nik bat egiten dut ikuspegi honekin [existentzialismoaz ari da], eta nobelaren bidez hori adierazten saiatu nintzen, ez dakit zer arrakastarekin... Baina ez zen izan “Madame la Marquise est sortie à cinq heures” estiloan idatzitako nobela, besterik gabe gauzak kontatzen dituen nobela bat, pasadizoen kontaketa hutsa.» (*Berria*, 2006-10-29a)
- «Gure aportazioa gaiaren aldetikoa izan zen; ez teknika aldetik. Alde horretatik nik Unamunoren eragina izan dut. Hark esaten zuen: «Txanpon batean garrantzitsua ez da txanponaren balioa, baizik eta nire eskuak ematen dion berotasuna.» Nik ere hori egia dela pentsatzen dut. Formari ematen zaion balioari ez diot garrantzirik ematen. Nire asmoa nobela ideiaz jostea da.» (*Euskaldunon Egunkaria*, 1999-1-3a)

Hain zuzen ere, egiatan, 1957an, *Leturiaren egunkari ezkutua* agertu zenean, nobelak sorrarazi edo eragin zuen ustekabea, harridura, miresmena edo arbuioa, tematikaren aldetikoa izan zen batik bat, hots: arazo existentzial, erlijioso, ideologiko, filosofikoaren azaltze larri, gartsu, zirrargarria.

Horrela, topiko bihurtu zen esatea, eta oraindik ere ez da arraroa entzutea, Txillardegi euskal eleberrigintza gaiaren, tematikaren, aldetik berritu zuela, eta beste batzuek, aldiz, formaren, espresioaren, aldetik.

Bereizketa artifizial hau gorabehera, eta Txillardegik egiten duen aitoren «kontenidista»z gain, forma, teknika edo istorioaren nagusitasunaren aurrean azaltzen duen errezeloz gain, esan behar da gure autoreak teknika, forma, ere landu, landu egiten duela. Eta hori, bereziki, *Leturiaren egunkari ezkutua* nobela honetan. Adierazi nahi duen edukiaren araberako espresio moldea, generoa, hautatzen du eta jorratu. Egia da, nobelan, kontaketa bera urri samarra dela, baina adierazte mailan, landu egiten du nobelaren egitura, ikuspuntu edo fokalizazioa, lexikoa, esaldi moldea, tonua, pertsonaiaren eraikitzea, eta abar. Ez da ideien kontua soilik.

1.1. Egunkari egitura

1.1.0. Planteamendua

Leturiaren egunkari ezkutua nobelari hurbiltzen gatazkiarekin, konturatzeko gara egunkari bat izateko asmoz, egunkari moldean hartua izateko intentzioz, konfiguraturatua izan dela, aurren-aurrea, izenburuagatik beragatik: *Leturiaren egunkari ezkutua*. Titulu honek eraginik, nobela egunkari gisa irakurtzera prestatzen gara (egunkari baten izaerari buruzko aurretiko ezagutza oinarritzeko baldin baditugu, noski).

Irakurtzeari ekin eta, hasieran jadanik, ohartzen gara nobelak ez duela egunkari ohiko, prototipo, baten itxurarik. Hasiera edozein kontakizunena izan daiteke; ez derrigorrez egunkari batena.

Baina bizpahiru orri pasa eta pertsonaia-kontalariak, Leturiak, honela mintzo zaigu:

Eta inork ezagutu eta ulertzen ez nauenez gero, «Eguneroko» honetan ipiniko ditut neure aurkikunde guztiak, gaur bezala, geroan neure animak nekez goldatutako ildoari jarraitu ahal izateko. Egunkari hau izango da, bada nire kezka guztien kutxa (27. orr.).

Eta hurrengo orrialdeetan:

Hemendik aurrera hona etorriko naiz, eta honetaraten naizenetan ez ditut koartillak ahaztuko. Hauek izango ditut gaurgero, neure bihotzaren adiskide min eta leialak. Haiei kontatuko dizkiet neure penak oro (28-30. orr.).

Azalpen edo asmo hauek irakurri eta, aurrerantzean, irakurleak eleberrira egunkari gisa ulertzeari, jasotzeari, konfiantza edo sineste handiagoz ekingo dio.

Hala ere, zilegi zaigu galdetzea: oinarritzeko eraketari, molde orokorrari, begira, *Leturiaren egunkari ezkutua* benetako egunkaria ote da? Izatekotan, zein neurritan, zein zentzutan?

Galdera hauei erantzun taxuzkoa bilatzeko, aurretik egunkariaren teoria orokorra landu, egunkari motak bereizi eta egunkariak sorrarazten dituen zenbait arazo korapilatsu argitu beharko genituzke. Baina teoria honek guztiak urrutira eramango gintuzke. Ez da hori lan honen helburua. Dena den, ohar labur batzuk.

1.1.1. Egunkariak ohar batzuk

Egunkaria Niaren idazkien multzo zabaleko praktika bat da. Egunkaria-ekin batera, Niaren diskurtsoaren konfigurazioak dira, adibidez: autobiografiak, memoriak, aitorpenak, gutun bildumak, dietarioak, blogak, eleberrri eta poema autobiografikoak, eta abar. Gaurkotasun handiko diskurtso mota da, bai erabilera ugariak delako, bai, azkenaldi honetan, arretaz eta oparoki aztertzen ari den korpusa osatzen duelako.

Ezaugarri oinarrizko zenbait kontuan hartuz, hona hemen «egunkaria»ren definizio edo deskripzio generiko bat: egunkaria idazki bat da, non egunean egunean gertaerak eta bizipenak, sentsazioak eta barne egoerak jasotzen diren, beti idazten ari denaren ikuspuntutik bilduak.

Lan honetan, ezaugarri horietako bakar batzuk besterik ez ditugu ikusiko, aztertuz ea zein neurritan eta nola betetzen dituen *Leturiaren egunkari ezku-tuak* egunkari estandarren alde komunak eta zertan bereizten den alde komun horiekiko.

Bestalde, argigarri gisa, egunkari moten artean axola zaizkigun bi bereizketa:

- a) Bereizi ohi da, batetik, egunkari erreala, erreferentziala, eta, bestetik, egunkari fikziozkoa.

Ez da erabateko banaketa, muga ez baita zehatza. Ez dago soil-soilik erreal den egunkaririk, ez eta soil-soilik fikziozkoa denik. Errealak badu fikziotik, eta baita fikziozkoak errealitatetik ere. Horregatik, bereizketa zuzenago formulatuz: batetik, fikzioz baino gehiago errealitatez osatuak dauden egunkariak, errealagoak direnak alegia, F. Kafka (1910-1923) edo A. Gide-ren (1889-1945) egunkariak esaterako; eta, bestetik, nagusiki fikziozkoak direnak, B. Stoker-en *Drakula* (1897), J.-P. Sartre-ren *Goragalea* (1938), edo P. Highsmith-en *Edith-en egunkaria* (1977) lanekoak, esaterako.

- b) Bereizi ohi da, bestalde, egunkari intimoa, barnekoa, eta egunkari agerikoa, kanpoko. Lehenengoan, barne gogoeta, sentimendu, bizipen eta balioespen pertsonalak, barru-barukoak, jasotzen dira, batez ere: H.-F. Amiel-ena (1839-1881), adibidez. Bigarrena, agerian ikus daitezkeen esperientziei lotuagoa, dietario modukoak, besteak beste.

Bien arteko muga, hemen ere, ez da zehatza. *Leturiaren egunkari ezkutua* errealagoa baino fikziozkoagoa den egunkaria da; agerikoa baino intimoagoa izan nahi duena.

1.1.2. «*Leturiaren egunkari ezkutua*» *egunkari gisa*

1) *Subjektua*

Egunkariaren ereduan, prototipoan, Ni adierazle, enuntziatzaile, batek enuntziatu, testu, dokumentu, idazki bat sortzen du, lehenengo pertsonan.

Egunkariak, oro har, ez du apenas elkarrizketarik izaten; bakarrizketa moduan garatzen da, barne bakarrizketan –adiera klasikoan ulertua, hau da, diskurtso jarraitu, logiko, nahasketarik gabekoa, eta ez kontzientzia korronte («stream of consciousness») zentzuan.

Ezaugarri hau zeharo betetzen da *Leturiaren egunkari ezkutua* eleberrian. Fikziozko Ni batek, Leturiak, fikzioz testu bat sortzen du, lehenengo pertsonan. Kontalariak lehenengo pertsonan hitz egiten du.

2) *Objektua*

Ni adierazleak nagusiki, beste ezeren gaineratik, bere buruaz idazten du, bere ikuspuntu edo barne fokalizaziotik.

Nia, subjektu enuntziatzailea izateaz gain, enuntziatuaren objektua da, objektua zeini buruz bere berbaldi propioak diharduen. Subjektua bera da, bakarra, bi instantzian jokatzeko duena: Ni enuntziatzaile gisa (kontalaria) eta Ni enuntziatu gisa (pertsonea).

Honela gertatzen da, baita ere, gure egunkari-nobelan. Leturiak bere bizi-erria propioa kontatzen du, lehenengo pertsonan. Bera da diskurtsoaren objektua: bere historia pertsonalaren kontalari bihurtzen da. Egunkaria Leturiak bere buruarekin duen erlazioaren adierazpidea da.

Ezaugarri honekin harremana duen beste arazo bat, oso eztabaidatua egunkari errealean, ez horrenbeste, begi bistako arrazoiengatik, fikziozkoetan, honako hau da: egunkarian irudikatutako, jasotako, Ni objektu hori, zein neurritaraino etortzen den bat benetan Ni errealean existenterekin, errealki egunkaria idatzi duen autore empirikoarekin. Egunkariaren egiazkotasunaren eta zintzotasun edo sintzeritatearen auzia da hau.

Egunkarian, Niaren destolestea, bitan banatzea, gertatzen dela nabarmendu ohi da. Are gehiago: Niaren destoleste plurala, bitan baino gehiagoko banaketa. Abiapuntuan jada, Ni erreala, edozein pertsona, egunkari bat idatzi edo ez, Ni ugariz dago osatua; Ni anitz eta desberdinez eratutako subjektua da. Jarraian, subjektu poliedriko hori, idatziz azaldu edo jarri nahi izatean, ez da

iristen benetakoa Ni guzti horiek jasotzera. Ametsa, ilusioa da uste izatea gure idazki pertsonaletan –berdin bestek gutaz idatzitakoetan– gure Nia, gure Ni askotarikoa jasotzen dugula. Autofikzioa, lilurakeria da. Eta areago: ondoren, egunkarian, gorago aipatu den beste destolestea gehitzen zaie aurreko bie: Ni adierazlearen eta Ni adieraziaren, kontalariaren eta pertsonaiaren arteko banaketa. Subjektuaren eszizio, zatiketa, biderkatua, beraz.

Egunkaria destolestea pluralaren ondorioa izanik, zaila da, ia-ia ezinezkoa, egunkariari erabateko egiazkotasuna aitortzea. Nahiz eta Ni idazlea saiatu benetakoa izaten, zintzotasuna arduraz zaintzen.

Leturiaren egunkari ezkutua fikziozkoa den neurrian –ez gezurra, ez irreal, hori beste arazo bat baita– ezin da zehazki Niaren, Leturiaren egiazkotasunaren edo zintzotasunaren irizpidea aplikatu. Ezin da kontrastatu. Aukerakoa da, librea.

Kontu desberdina litzateke alderatzea, *Leturiaren egunkari ezkutua* erreala den neurrian, Ni horren (Leturiaren) eta eleberrigilearen Niaren (Txillardegiren) artean dagoen korrespondentzia, egiazkotasun harremana. Badira hurbilpen hau garatzeko euskarriak.

Batetik, J.L. Zabalak *Berrian* (2006-10-27, 28 eta 29a), Txillardegik 2006an El Ferrolin egindako bisita jasoz, argitaratutako elkarrizketa edo kronika luzea. Txillardegik, 1956an, 27 urte zituelarik, El Ferrolen egin zuen soldaduska. Elkarrizketa horretan *Leturiaren egunkari ezkutua* nobelaren iturburua, eragina edo hasiera eszenikoa osa dezaketen xehetasun «errealak» ageri dira.

Bestetik, Txillardegik Leturia «nire anaia bikia» deitu izan du. Ez da zaila ahaidetasunak aurkitzea Leturiak garaturiko ideologia edo gogoeta filosofikoaren eta Txillardegiren pentsaeraren artean.

Eta abar. Beraz, badago, historia fikziozkoa izan arren, Leturiaren eta Txillardegiren arteko lotura arakatzeko oinarriak.

3) *Edukia*

Egunkarian, Niak bere buruaz idatzi ohi du, edo, bestela esanik, bere esperientzia pertsonalaz, bere eguneroko bizimoduaz. Egunkariak egun bakoitzeko gertakariak jaso ohi ditu: tankera pertsonalekoak, familiar-tekoak, lantokikoak, harremanetakoak, eta abar, ikuspuntu pertsonalez fokatuak. Horixe da egunkari estandar baten eduki oinarritzkoa.

Zertxobait gehiago zehaztuz: egunkariaren prototipoan, motarik ohikoenen, «intimo» adjektiboz ezagutzen den egunkarian –«egunkari intimoa»– Niak, bereziki, bere bizitza barrukoaz, gordeaz, idatzi ohi du, barne gorabeheraz. Egunkari prototipoak, besteak beste, eduki intimoak bildu ohi ditu, hau da, besteak ikusi ezin dituzten Niaren desira, sentipen, gogaldi, bizipen, gogapen, asmo, proiektu, fantasia, amets, ... barnekoak, intrapertsonalak.

Leturiaren egunkari ezkuaren edukiak, apenas du zerikusirik eguneroko bizimoduarekin, egunerokotasunaren gertakariekin: film edo abestiren bat, dantzatokiren bat, amona gajo bat, agure konkor bat, ezkontza jai bat, Montmartreko giroa, eta askoz gehiagorik ez. Apur bat «Udalehen» atalean, eta hortik aurrera gero eta gutxiago; gero eta murgilduagoa barne arazoetan.

Gure egunkari hau, nagusiki, Leturiaren bizitzaren pare bat hari giltzarri-etara murrizten da. Krisialdi existentzial batean polarizatutako egunkaria da. Dena den, azaldutako arazoak intimoak dira. Alde honetatik, Leturiaren egunkari intimoz hitz egin genezake. Mitxelenak berak, hitzaurrean: «ez dugu sekula egin, hitz batean esateko, Leturiarena bezalako ibilaldirik gogo-bideetan barrena» (11. orr.).

Bestalde, Leturiaren egunkaria «ezkutuzat» aurkezten bada ere, ezku izate horrek ez du, berez, «intimo» esan nahi. Ezkutuak irakurria ez izatearekin, gordea izatearekin, aurkitu gabe edo galdua izatearekin, du zerikusirik. Isilpekoa, ezkutua, ez da, berez, eduki intimoa. Isilpeko egunkaria norberarentzat bakarrik idatzia, ez argitaratzeko asmoz egina, da.

4) *Kontaktaren denbora*

Egunkarian, Niak bere eguneroko bizimodua, bere eguneroko gertakariak, denborazko berehalakotasunetik jasotzen ditu, hots,aldi berean edo, gutxienez, denborazko hurbiltasun estutik. Niak orainaldian eta orainalditik idazten du, edo, bederen, gertakarietatik oso hurbil dagoen geroalditik, idazketa unetik oso hurbil dagoen iraganaldiaz.

Hortaz, esperientzia edo gertakariaren unearen eta idazketa denboraren artean, kontatuaren eta kontaketa egintzaren artean, ez dago denborazko distantziarik, edo, baldin badago, txikia da. Bi ekintzak batera edo ia-ia batera gertatzen dira. Idazketa kasik gertakaria bizi den une berean ematen da. Aldibereko kontaketa, edo geroagokoa izatekotan hurbila, da.

Aldiberekotasun hori, besteak beste, aditz formetan adierazten da. Irakurleak aditz forma horien bidez antzematen du aldiberekotasuna. *Leturiaren egunkari ezkutu*an, eta oro har egunkari batean, erabiltzen diren aditz forma nagusiak dira:

- a) Orainaldi burutugabe puntukaria: bereziki egunkariaren hasieran, «Udalehen» kapituluan, eta Pariserako bidean, Leturia trenean doala. Horrela: «Bakarrik nago Zerubiden» (25. orr.), «neure etxeko leihoan nago» (49. orr.), «orain irribera dago goiza» (48. orr.), «Lur hezea usnatzen ari naiz» (65. orr.), «Ibarluzeko komentura noa» (138. orr.), eta abar.
- b) Orainaldi burutua: forma burutuan, baina orain dela gutxi, idazteko momentutik oso iragan hurbilean, gertatutakoa adieraziz. Esaterako:

«nahita etorri naiz» (25. orr.), «Keparekin egon naiz» (56. orr.), «Nekez ahaztuko zait gaurko eguna» (62. orr.), «Barkapena eskatu diot behin eta berriz» (68. orr.), «Astiro aztertu dut neure egoera» (104. orr.), eta abar.

Bestelako aditz formak ere badira: «nentorren» (36. orr.), «Pentsatu izan banu» (44. orr.), «agertu izan banintzaio» (44. orr.), «Eztitsu zitzaidan haren doinua» (45. orr.), «etsita nengoen» (46. orr.), ... Kopuruz, ordea, askoz gutxiago.

Beraz, berehalakotasuna adierazten duten aditz formak.

Gertakariak, esperientziak, ia-ia aldi berean, burutzen ari diren une berean edo berehala kontatuz, tartea arras gutxituz, egiantzekotasuna, «egia» tankera bilatu nahi da. Ni kontalaria eta ni jardulea aldikideak dira. Ematen du ez dagoela distantziarik gertakariaren eta testuaren artean. Irakurleak bertatik jasotzen du gertatua.

Kontaketaren denboran, beraz, *Leturiaren egunkari ezkutua* ohiko molde estandarrekoa da.

5) *Maiztasuna*

Niak maiztasun handiz idatzi ohi du egunkarian, eta hurrenkera kronologikoan. Oro har, egunero idatzi ohi da, eguneroko maiztasunez. Inoiz, gainera, egunean behin baino gehiagotan. Eta egunero ez bada ere, ia-ia egunero, sarritasun handi eta erregularrez. Izaten dira, noski, aldaerak, etenaldiak, hutsu-neak, baina egunean egunekoa idaztera jotzen da.

Gure egunkariaren kasuan zaila da zehaztea nolako maiztasunez dagoen idatzia, nola dagoen antolatua denbora kronologikoan. Ez dakigu zehazki nolako tartea dagoen idaztaldi batetik bestera. Egunkarietan, maiz, datak, egunen datak, jarri ohi dira. Leturiarenean ez dago datarik.

Leturiaren egunkarian denborazko markak eskasak, orokorrak, lausoak dira. Zehaztasunik gabeko erreferentzia kronologikoak: «Bihar» (36. orr.), «Beste egun bat joan zait» (41. orr.), «Bart» (43. orr.), «Atzokoa izan da» (46. orr.), «Gaur arratsaldean» (51. orr.), «Denbora luzea da lerrorik batere zirrimarratzen ez dudala» (79. orr.), «Orain aste batzuk» (80. orr.),... Lau kapituluetakoa izenburuak, lau urtaroeetakoak, ez dagozkio denbora kronologikoari, barne bilakae-raren denbora psikologiko edo sinbolikoari baizik. Tartekatzen diren datu apurrez, suma daiteke istorioak bi urte eta lau bat hilabete edo irauten duela, gutxi gorabehera: maiatzetik handik bi urteko iraila arte, Leturiak egunkarian idazten duen azken eguna –1956ko irailaren 30a– arte.

Hau da, *Leturiaren egunkari ezkutua* maiztasunaren aldetik, ez dirudi egunkari ohikoa, ez dirudi maiztasun handiz idatzita dagoenik. Ez du ematen egunkari bat bete nahi denik, barne krisi baten, garapen ideologiko baten

historia azaldu nahi dela baizik. Eta historia hori mailatan antolatu, zatitan destolestu, arotan banatu, egunkari moldez janzteko. Barne gorabeheren azalpen librea da, krisiaren araberakoa. Ez egunkari estandar bat.

Barne denbora psikologikoan, edo sinbolikoan, jokatzen denez, datu kronologikoak eta lau kapituluaren izenburuak, urtaroak, ez datoz bat. Fikzioa da. Bilakaera sinbolikoa. Ez zaio kronologia zehatzik axola. Ez da hori bere helburua.

6) *Hedadura*

Egunkari baten egileak bere egunkaria bizitzaren aldi luze batez mantendu ohi du; denbora tarte zabal batez eutsi ohi dio bere egunkariari. Inoiz, egunkari errealetan bereziki (Amiel-en kasuan esaterako), ia-ia bizitza osoan. Sarriago, bai errealetan, bai fikziozkoetan, bizitzaren aldi giltzarri batean zehar (nerabezaroa, bidaia bat, krisialdi bat, esperientzia zirrarragarri bat, eta abar).

Leturiaren egunkariak ez du oso aro luze bat besarkatzen. Barne krisialdi bati dagokion tarte bakarririk. Alde honetatik mugatua da. Ez dakigu ezer haren familiaz, lanbidez, haurtzaroz, ikasketaz,... Soil-soilik krisialdia. Hori da xedea.

7) *Egitura zehaztugabea*

Egunkari estandar bat, oro har, aurretik zehaztutako, erabakitako, egiturarik gabe garatu ohi da. Noski, egunkarietan lantze handiago edo gutxiagoko mailak daude. Fikziozkoetan, eskuarki, lantze hori zainduagoa da. Dena den, berez, egunkariari ez dagokio erabateko egiturarik. Egunean egunean birplan-teatzen, berrasten den idazketa da. Gainera, egunkari moldea irekia da. Idazki mota oro beregana, irents dezake. Edozein testu bihur daiteke egunkari baten eduki. Oron onzi hartzailea da.

Horregatik, egunkaria, bere horretan, ez da jarraitua edo zuzena, etena edo zatikakoa baizik; txatalez edo mikrokontakizunez osatua, «collage» baten moduan. Hortik, orobat, egunkarian nabari ohi diren errepikatzeak eta, maiz, hauek eransten dioten monotonia kutsua. Egun bakoitza beste baten antza izan ohi du, sarritan.

Leturiaren egunkari ezkutua fikziozkoa denez eta –nahiz eta fikzioan ez– jatorriz argitaratua izateko idatzia denez, landua da espresioz. Egia da zatiz, txatalez, kontakizun laburrez eraikia dela eta, nolabait, ez jarraitua. Baina aurretik hausnartutako, erabakitako planteamendua, lotura, progresioa nabari zaio. Benetako ohiko egunkarian eremu ezezagunerantz egiten da aurrera, kontrolatu ezin den esparruan. Hemen, egitura garbia antzematen da: krisi baten areagotzea aurreikusitako, bilatutako amaiera logiko baterantz. (Ik. Lejeune: 2007)

8) *Idazketa moldeak*

Egunkariak baditu zenbait mekanismo edo idazketa molde tipiko.

- a) Egun edo idaztaldi bakoitzeko testu zatien luzera aldatu egiten da egun batetik bestera, idazle batetik bestera, gertakarien ugaritasunaren eta garrantziaren, edo subjektuaren barne tenorearen arabera. Badira oso luzeak, oparoak, baina baita labur-laburrak, minimoak ere. F. Kafkak, adibidez: «Ezer ez» (1922-5-1a); «Triste» (1922-5-17a). Edo W. Gombrowicz-ek bere egunkariaren (1953-1969) hasieran: «Astelehena: Ni. Astearta: Ni. Asteazkena: Ni. Osteguna: Ni.»

Leturiaren egunkaria luzeran aldakorra da, baina horren barruan nahiko homogeneoa, ez gorabehera handikoa.

- b) Oro har, kontaera uneak, pasadizoak, barrurako diskurtsoa baino urriagoak izaten dira. Maiz ez da ezer berezirik gertatzen.

Leturiarenean ere halaxe da: barne gogoetak, introspekziozko tarteak, dira nagusi.

- c) Egunkarian, mintzaira lagunartekoa, kolokial antzekoa, erabili ohi da: errepikak, elisioak, esaldi laburrak, esaldi hautsiak (marratxoak, parentesiak, hiru puntuak,...), ohartxo laburrak, zirriborroak edo inpresio azkarrak, estilo nominala,...

Honetan, *Leturiaren egunkari ezkutua* ez da estandarra. Egunkari landua, kalkulatu, zaindua da. Ez da, espresio bakanen bat salbu, egunkari espontaneo, naturala. Ez da egunkari arrunta, soltea.

- d) Egunkarian, sarritan, idazkera kriptikoa erabili ohi da: klabe edo ezkutuko kodeak, siglak, inisialak, eta abar. Honez gain, inplizituak garrantzia handia hartzen du.

Leturiarenean arazo sakonak ukitzen dira baina edukia gehienbat esplizitua da. Ez dago argitu beharreko koderik, klaberik, «opakotasunik», ez bada bukaeran, protagonistaren heriotzaren inguruan, non anbigotasunak agintzen duen.

- e) Egunkarietan, detaileen, xehetasunen presentzia nabarmena da. Xehetasun gratuitoak, funsgabeak, sarritan, egunerokotasun arruntari lotutakoak.

Leturiaren egunkarian apenas ematen da ezaugarri hau. Egunerokotasun arrunteko zantzuak, naturaren aldetikoak ez badira, urriak dira. Bakar batzuk «Udalehen» atalean; hortik aurrera, gorago esandakoa errepikatuz, gero eta gutxiago. Leturiarena barne krisialdiaren, bizipen existentzialaren urrats nagusiak erakustera dago bideratua, nagusiki.

Beraz, laburbilduz, ondorioz:

- *Leturiaren egunkari ezkutua* ez ditu egunkariaren benetako prototipoa den egunkari erreal, anonimo, ohiko, espontaneoaren oinarrizko ezaugarri tipiko guztiak.
- Egunkari fikziozkoa da, literarioa, aukera ireki eta askekoa. Jomuga jakin baterantz zuzendua, behar ideologiko eta introspektorako antolatua, egunkari generotik jasotako zenbait ezaugarri edo baliabide oinarrizko hartu eta erabili egiten ditu, bere helburuetarako moldatuz.
- *Leturiaren egunkari ezkutua*, hortaz, nola edo halako egunkaria da, forma hibridoa, saiakera eta egunkariaren nahastea, gurutzaketa; ezkutu edo sekretu gisa aurkeztua, baina, sorreran, argitaratzera bideratua.
- Egunkari honek txertatzen dituen aldakien edo berezitasunen artean, bat, «Uda» atalean sarrarazia: «biltzaile» instantzia. Honetaz hurrengo puntuan.

1.2. Biltzailea

1.2.0. Eleberriaren instantziak

Narratologiaren sail batek kontakizunean partaide izan daitezkeen subjektuak, instantziak eta ahotsak aztertzen ditu.

Instantzien eskema aplikatuz, *Leturiaren egunkari ezkutuan* honako hauek agertzen dira:

- a) Autore enpirikoa: Txillardegia. Bere ahotsa jasota dago liburuan; ageri da, bai, baina, berez, lanetik kanpo: «Euskaltzale guztiei eragin nahian, bihotzez Egileak» (5. orr.).
- b) Autore inplizitua: Txillardegia literatura-lanean, nobelan, adierazten edo manifestatzen den moduan; bere proiektio literarioa, alegia.
- c) Pertsonaia-kontalaria: Joxeba Leturia, kontalari instantzia gisa. Bere ahotsa ia-ia etengabe hedatzen da nobelan zehar.

Kontalari hau, historian duen parte-hartze edo kokatzearen ikuspuntutik begiratuta, kontalari homodiegetikoa da, kontatzen den historian jokatu, parte hartu, egiten baitu; zehazkiago, kontalari autodiegetikoa, ez baitu parte hartzen gertakarien lekuko soil gisa, edo bigarren mailako pertsonaia baten moduan, pertsonaia nagusi, protagonista bakar gisa baizik. Kokatzen den narrazio-mailaren ikuspuntutik begiratuz, berriz, kontalari estradiegetikoa da, bere historia maila estradiegetikotik, lehen graduako kontakizunetik kanpotik kontatzen baitu.

Fokalizazioaren aldetik, barne folkalizaziozko kontaketa da, gertakariak Leturiaren barnetik ikusiak eta epaituak baitaude. Horrela, kontalaria –funtsean– berdinjakilea da: ez du Leturia pertsonaiak dakiena baino gehiago adierazten. Honek ez du esan nahi kontalariak Leturiak dakien guztia esaten duenik, ez eta Leturiak bere burua erabat ezagutzen duenik. Berdinjakilea da, baina modu neurtuan.

- d) Kontalari-pertsonaia: Joxeba Leturia, protagonista nagusia, pertsonaia instantzia gisa.
- e) Irakurle implizitua: *Leturiaren egunkari ezkutua* eleberriak eskatzen duen irakurle ideala, egokia; nobela ahalik eta osokien jaso eta interpretatzeko gai den irakurle teorikoa.
- f) Irakurle enpirikoa: nobela hau egiatan irakurri edo irakurriko duen edonor.

Instantzia hauek guztiak –eta euren beste zenbait xehetasun osagarri– irakurleak nobelaren irakurketan murgiltzen den unetik ezagutzen edo jakintzat ematen ditu. Baina «Uda» atalera iristean, datu berriekin egiten du topo.

Batetik, irakurle implizituari buruzko lehenengo erreferentzia zuzenak, testualak, agertzen zaizkio: irakurle implizitua –orain arte testuan zuzen edo zeharka adierazi gabea– une honetan kodetuta ageri da, testual bihurtzen da, izen komun funtzional batez, hots, «irakurle» izenaz: «Badakigu, eta irakurlea bera konturatuko da honetaz berehala!» (73. orr.); «Hamaika dira hau probatzeko aipa genitzazkeenak; eta, agiritzat, irakurleak ezagutzen dituen bi gogoraziko dizkiogu: Kafka eta Amiel» (74. orr.); «Pentsa beza irakurleak gogoko duena» (75. orr.).

Bestetik, eta hauxe da orain gehien axola zaiguna, instantzia berri bat agertzen da: «biltzailea». Autorearen eta obraren, egunkariaren argitaratzearen, arteko figura bitartekaria.

1.2.1. «Biltzaile» instantzia

«Biltzaile» instantzia ez da kontakizunerako ezinbesteko kategoria. Aukerakoa da. Autore sortzaileak erabakiko du haren txertatzea eta erabilera, obrarako duen funtzionaltasun edo pertinentziaren arabera.

Biltzailea autorearen eta testuaren argitaratzearen artean tarteka daitekeen figura bitartekarietariko bat da. Figura horietako batzuk dira: paperen aurkitzaile, bilatzaile soila; paperen aurkitzaile eta biltzailea; transkribatzailea; antolatzaile edo moldatzailea; erredaktorea; editorea; eta abar.

Figura bitartekariaren txertatzea testuan, espresuki kodetuak, ez da baliabide oso erabilia. Kontagintzan, usuena da autoreak ez sarraraztea horrelako

figurarik. Ohikoena ez da egotea bilatzailea bezalako instantziarik, paperak aurkitu, bildu eta argitaratzeari ematen dion autorearen eta edizioaren arteko figurarik.

Egunkari errealetan, idazlea bera izan ohi da bere paperak, nahita edo norbaiten eskariz, argitaratzerako ematen dituena. Egia da beste zenbait bitartekari ere ager daitekeela: paperen gordetzailea, moldatzailea, zuzentzailea, itzultzailea, editorea,... Hauek, ordea, ez dira testuan txertatutako instantziak izaten; obratik kanpokoak baizik. Fikziozko egunkarietan ere, ohikoena biltzaile edo bitartekari bat ez erabiltzea da. Horrela, adibidez, G. Bernanos-en «Landa-apaiz baten Egunkaria» (1936).

Baina, inoiz edo behin, *Leturiaren egunkari ezkutuaren* kasuan bezala, tarteko figura hau teknika narratibo gisa erabili ohi da, fikziozko baliabide testual moduan.

Literatura unibertsalean ez dira adibideak falta. Egunkari errealean arloan, formalki testuan kodetu gabe, esaterako: A. Frank-en *Egunkariaren* (1942-1944) moldatzaileak, edo Kafkaren *Egunkariaren* biltzaile eta moldatzaileak. Egunkari fikziozkoetan berriz, jadanik testuan zeinu formalez kodetuak, adibidez: B. Stoker-en *Drakula* edo J.-P. Sartre-ren *Goragalea* egunkari-nobelatan, hasierako ohar paratestual batean, euren eginkizuna zein izan den adierazten duten editoreak.

Egunkariak ez diren kontakizun fikziozkoetan ere (gutun bildumak, tankera desberdinetako eskuizkribuak,...), txertatu ohi da inoiz mota honetako figura bitartekariren bat: editore bat, J. W. Goethe-ren *Werther gaztearen zorrigaitzaren* (1774); aurkitzaile, itzultzaile eta transkribatzaile eginkizunak betetzen dituzten bi figura, J. Potocki-ren *Zaragozan aurkitutako eskuizkribuan* (1797); aurkitzailea, N. Hawthorne-ren *Hizki eskarlatan* (1850); gordetzaille bat, eta transkribatzaile-moldatzaile bat C.J. Cela-ren *Paskual Duarteren sendian* (1942); eta abar.

Euskal kontagintzan, *Leturiaren egunkari ezkutua* eleberriaren ondoren, erabili izan dira inoiz figura bitartekari hauetariko zenbait. Hiru, adibide moduan. P. Urkizuren *Etsipenez. Jon Chahoren memorioidunak* (1984) eleberrian, Robert Lassalt-ek Jon Chaho protagonistaren kaier batzuk jaso eta bidali egiten dizkio editore bihurtu den bati, argitara eman ditzan. J.L. Zabalaen *Zigarrokin ziztrin baten azken keak* (1985) nobelan, Marc Outryve-k bulegari anodino baten eskutitz anonimo batzuk jasotzen ditu eta argitaratzea erabakitzen du. B. Atxagaren «Camilo Lizardi erretore jaunaren etxean aurkitutako gutunaren azalpena» (1988) ipuinean, ni kontalari batek erretore jaunaren etxean topatutako fikziozko gutun baten transkribatzaile, eta moldatzaile, gisa jokatzen du.

1.2.2. «Leturiaren egunkari ezkutua»ko biltzailea

1) *Ezaugarriak*

Bestelako bitartekari testualak alde batera utziz eta soilik «biltzailea» kontuan hartuz, hauek dira figura honen berezitasunak gure nobela honetan: fikziozko instantzia da, obran txertatua, kodifikatua, ez zati paratestual edo puntual batean, baizik nolabaiteko luzera duen testuan; bete-betean dago txertatua obran, historia jadanik aurreratua dagoela, historia nagusiaren zati zabal bat garatu eta gero; izen arrunt funtzional batez, ez bereziz, «biltzailea», aurkeztutakoa, nor eta nolakoa den zehazki ez dakigula. Instantzia honen bidez ezagutarazten zaigu –fikzio mailan– Leturiaren egunkaria figura horrek aurkitutako paperen artean dagoela: «Leturiaren paperak bilatzen asko ahalegindu arren, ez dugu aztarnarik ere aurkitu «uda»ko bere sasoi honi buruz» (73. orr.). Bera da, azkenean, Leturiaren paperak, egunkaria, ediren eta argitararaziko dituen.

Kontalariari dagokion terminologia estrapolatu eta erabiliz gero, ikuspuntu batetik, biltzailea, pertsonaia-kontalariaren antzera, instantzia, ahots, estradiegetikoa da, ez baitu kontaktzen edo informatzen historiatik beretik, lehen graduko kontakizunetik, Leturiaren kontakizunetik, kanpotik baizik. Hala ere, beste ikuspuntu batetik hartuta, eta, oraingoan, pertsonaia-kontalaria ez bezala, biltzailea instantzia ez homodiegetikoa baizik heterodiegetikoa da, ez baitago presente, ez baitu parte hartzen, eragile gisa, kontaktzen den historian, Leturiaren historian. Kanpotiko harremana du soilik, kokatzailea, esplikatiboa. Bizpahiru gertakariaren inguruko informazioa eskaintzen du, gertakarien lekuko izatera iritsi gabe. Bukarera bakarrik, dena amaitu eta gero, tartekatzen da historian zeharka, eranskin moduan, gertakarien eszenatokia ezagutzera hunkituta hurbiltzen denean.

Beraz, ahots hau ez da autore errealaarena, ez eta kontalariarena, baizik eta biltzaile instantzia fikziozkoarena, nobela-munduaren barruan kokatua.

2) *Esku-hartze maila*

Zein neurritaraino hartzen du esku biltzaileak egunkarian? Noraino iristen da? Historia baldintzatu eta interpretatzeraino? Ala esku-hartze neurritsukoa, apalekoa da?

Berez, erabiltzen bada, autorearen eta argitaratzearen arteko fikziozko instantzia bitartekari testualak –ez bakarrik «biltzailea»k– lortutako paperen gainean esku-hartze gutxi-asko erasokorrez joka dezake, leun-leuna izatetik oso bortitza izateraino:

- a) Paperen aurkitzaile, jasotzaile edo gordetzaile soila, bere lana argitaratzeari ematean mugatzen dena, besterik gabe, testuan eskua ezertarako sartu gabe. Kasu honetan, transmititzaile hutsa da. Halaxe, adibidez, Cela-ren *Paskual Duarteren sendian*, Joaquín Barrera López Jauna, paperen gordetzailea.

- b) Aurkitzaile eta gainera biltzaile aktiboa, paperen biltzailea, alegia. Hemen, bitartekariaren parte-hartzea paperak batzean, jostean, datza. Baina testua ukitu gabe. Horrelakoa da gure «biltzailea».
- c) Transkribatzaile soila, hots, aurkitutako edo jasotako paperen kopia-tzaile leiala. Inoiz, hondatutako testua garbira pasatzen edo beste norbaiten diktaketaz kopiatzen duena. Honela Potocki-ren *Zaragozan aurkitutako eskuizkribuako* paperen transkribatzailea.
- d) Editore leiala. Horrelakoak dira, esaterako, Sartre-ren *Goragaleako* editoreak. Halaber, Urkizuren *Etsipenezean*, editore bihurtu den laguna, eta Zabalaren *Zigarrokin ziztrin baten azken keaken* Marc Oustryre, berak aitortzen baitu «Aurkezpen hitzaurrea»: «Argitarapen honetan, beraz, nik jasotako gutunen testuak biltzen dira, hitzez hitz eta inolako aldaketarik gabe emanak.»

Beste maila batean, testuan esku hartuz, jadanik:

- a) Testuan ukituak edo zenbait aldaketa egiten, testua apur bat orrazten duen transkribatzailea. Hala *Paskual Duarteren sendiako* transkribatzailea, edo Atxagaren «Camilo Lizardi erretore jaunaren etxean aurkitutako gutunaren azalpena» eta Pio Barojaren *Itsas zabaleko pilotuak* (1929) lanetakoak.
- b) Itzultzailea, hots, paperetako jatorrizko testua hartu eta beste hizkuntza batean jartzen duena, derrigorrez moldaketak eginez. Honela, adibidez, *Zaragozan aurkitutako eskuizkribuan*, dokumentua frantsesetik itzultzen duena.
- c) Moldatzaile orokorra, esku-hartze handikoa, jadanik testuak ordenatu, egokitu, berregokitu, zenbait pasarte berridatzi edo interpretaziorako oharrak ere ematen dituena. Egunkari errealean arloan, Kafkaren egunkarian, Max Brod-en moldaketak, bere edizioan zatiak kenduz, izen bereziak ezkutatu, eta abar.
- d) Erredaktorea. B. Atxagaren *Soinujolearen semeakoak* (2003) badu honen zantzurik. Josebak Davidek idatzitako memoriale eskuratu eta honela dio nobelaren hasiera aldean: «liburu bat egin nahi nuen «Soinujolearen semea» aintzat harturik. Beste modu batera esanda: Davidek idatzitako memoriak berridatzi eta zabaldu nahi nituen».

Leturiaren egunkari ezkutua eleberrian, bitartekariaren, biltzailearen, esku-hartzea neurtua, ez gehiegizkoa edo erasokorra, dela deritzogu. Testua bere horretan argitaratu duela dirudi, aldaketa edo zuzenketarik egin gabe. Ez du historiari buruzko azalpen ugari eta erabakiorrik ematen. Bi unetan besterik ez du parte hartzen eleberrian. Bi agerraldi egiten ditu.

Lehenengoa «Uda»n, funtsean esateko, soilki egiaztatzeko, ez duela uda aldiko eskuizkriburik aurkitu, eta, jarraian, gertakari edo egiaztatze horren

interpretazioa: luze samarra baina gertakari puntual horri buruzkoa bakarrik. Agerraldi honetan «gu» batez mintzo da, pluralean, berez subjektu bakar bati dagokion pluralean. Pluraltasun fikziozkoa da, begiratua, diskretua, neurri batean bere hitzen erantzukizuna urtzea, bere tonua apaltzea, bilatzen duena.

Bigarren agerraldi edo esku-hartzea, goraxeago aipatua, nobelaren bukaeran gertatzen da. Egunkaria amaitua, etena, delarik, «Biltzailearen oharra» izenburuaz, adierazi egiten zaigu, besteak beste, «Altzuraingo Deia» kazetak berri hau ekarri zuela: gizon bat aurkitua zutela Imiriozko leizean; Leturiaren gorpuzkinak «nonbait» (141. orr.). Hemen, biltzailea ez da «gu» forma pluralerik ari, singularreko «ni» izenordainez baizik, modu aktiboago, pertsonalago, hurbilago batez, gertakarien eszenatokiaren lekuko bihurtzen baita.

Eta besterik ez. Hauxe da biltzailearen esku-hartzea. Ez da egunkarian sartzen, ez du egunkaria gidatzen edo interpretatzen, irakurlea eskutik eramanez. Ez du ezer moldatzen edo zuzentzen; ez eta Leturiaren heriotzan ere. Bildu eta kito.

Heriotza gogora ekarri dugunez, bide batez, galdera bat: Leturiarena buruhiltzea izan ote zen? Bere buruaz beste egin ote zuen Leturiak?

Nobela hau aztertu izan denean, ohikoa izan da Leturiaren heriotza buruhiltze moduan interpretatzea. Iruzkintariek, oro har, historiaren bukaeran Leturiak bere burua hiltzen duela irakurri dute. Ikus, esaterako: J. Amenabar (1982: 79), N. Arrizabalaga (1999:53) edo M.J. Olaziregi (2002: 77-78).

Baina, benetan bere burua hil ote zuen Leturiak? Bide ematen al du testuak interpretazio hori egiteko?

Testuaren irakurketa arretatsuak, aurreiritzi saihesturik gabekoak, neurri batean, interpretazio ambigua, bikoitza, onartzen du. Baina interpretazio horietako bat aukeratzekotan, testuak modu nahiko argiz Leturia istripuz, zoritxarreko istripuz hil zeneko hipotesiaren alde egiten du. Xehetasunen batek edo buru-hiltzearen susmoa indar dezake, baina istripuaren hipotesia sendoa da.

Buru-hiltzearen alde: jarrera etsia, «Hain nago etsita, edozein astakeria egiteko prest nagoela» (138. orr.), eta agurra, «Agur!» (139. orr.), «Agur Altzurain bihotzekoa» (140. orr.). Baina agur hori, ez tragikoa, eleberriaren beste zenbait unetan ere ematen da: «Agur, Altzurain! Agur, denoi!» (106. orr.), Paris aldera ateratzean, edo «Agur, hiri zoragarria! Agur!» (137. orr.), Paristik abiatzean. «Agur» hau, gainera, ohikoa da Txillardegiren beste eleberrietan ere; eta ez da nahita bilatutako heriotzan amaitzen.

Istripuaren alde, berriz: testuak berak dioenaren irakurketa arretatsua, besterik gabe. Leturiak, azkenean, bere bizitzari bidea, zentzua, ematen dion ideia aurkitu du: «Nork bere burua eman, nork bere buruaz ahaztu» (134. orr.), besteen zerbitzari bihurtu. Mirenen eta aberriaren zerbitzari (136. orr.). Ez da

logikoa, koherentea, une honetan, hain zuzen, nahita bere burua hiltzea. Absurdua litzateke, ilogikoa, ez egiantzekoa, ez beharrezkoa.

Leturiak, orduan, Miren salbatzen saiatzen da, eta testuan hauxe dio: «Ibarluzeko komentura noa. Urruti dago, bai; bainan ni geldieraz nazakeen eragozpenik ez dago gaur. Oraintxe noa, arratsa ilundu aurretik ahal bada. Aita Damaso bisitatzera noa: sendaketa harrigarriak egin omen ditu belarren bidez, eta saiatzea behintzat ez zait faltako. Ia Imiriozko menditarte malkarretik egunez igaro ahal nintekeen» (138-139. orr.). Hitz hauek irakurriz, ez dirudi Leturiak bere burua hiltzeko asmoa duenik. Proiektuak baditu. Otoitz egiten du: «Senda zazu Miren, eta hil nazazu ni» (140. orr.). Hurrengo egunerako ere asmoak ditu: «Bihar argituko dut hau behar bada, Ibarluzetik itzultzean...» (140. orr.).

Berez, istripuaren antza du. Testua, bere horretan, azalpen horren aldekoa dela dirudi. Biltzaileak jasotzen duen kazeta oharra ere istripuaren hipotesia sendotzen du: «Gizon baten gorpuzkina aurkitu da Imiriozko leizean. Amildegitik erori bide zen» (141. orr.).

Dena den, biltzailearekin batera, utz dezagun soluzioa, gutxienez, airean: «Hemen bukatzen da Leturia zorigaiztokoaren egunkari hunkigarria. Zer gertatu ote zitzaion gero? Beharbada hau ez da sekula jakingo» (141. orr.). Geldi dadila zintzilik. Testuarekin leiala ez dena da esatea, besterik gabe, ziurtatz joaz: «Leturiak bere buruaz beste egiten du». Testuan oinarririk gutxien duen hipotesia baita.

Ikusten denez, auzi honetan ere, biltzailearen esku-hartzea leuna da. Interpretazioa erabaki gabe uzten du. Bukaera anbigua, irekia, eskainiz.

3) *Funtzioa*

Atal honekin bukatzeko: zein da biltzaile instantziaren funtzioa?

Berez, biltzaileak, testu barruan, autorearen ordezkari gisa, autorearen figura txertatzeko bitarteko konbentzional moduan, jokutzen du. Biltzailea autore implizituari, edo honen aldaki edo bertsio bati dagokio, hau da autore implizitu errepresentatua, testuan adierazia, kodetua. Biltzailearen gibelean autore dago. Alde batetik, autore urruntzea, ezkutetzea, bilatzen da; bestetik, trebeki, abileziaz, disimuluan bezala, sarraraztea.

Biltzailearen funtzioa izan daiteke, orobat, historiari, egunkari formulari, egiantzekotasuna ematea, benetakotasun itxura eranstea. Biltzailearen ahotsa entzunez, paper aurkituak eta arakatuak direla, eta historia amaiturik gertakarien eszenatokian bertaratu dela ziurtatuz, benetakotasun inpresioa indartzen da, fikzio izaera murriztuz.

Irakurleak, noski, badaki istorioa fikzioa dela. Hala ere, fikzio itun bati esker, nahita eta tarte baterako, zintzilik, parentesi artean, jartzen du, eten

egiten du, bere sinesgabetasuna, onartezintasuna. Konfiantza handiagoz sartzen da fikziozko jokoan, eta amore ematen du: onartu egiten ditu biltzailearen hitzak, historia gertagarritzat jotzen, eta egunkaria, paperak, benetakoak balira ikusten. Irakurleak badaki fikzioa dela, errealitate itxuran, errealitate moldean, gauzatua. Errealitatea eta fikzioa, fikzioa eta errealitatea, batera.

2. ZER. EDUKIAREN HARIAN: EGUNKARIA IDAZTEKO ETA ETETEKO GOGALDIAZ

NOLA harian, espresio eta egitura mailan, osagai nagusi bi landu ondoren, segidan, edukiaren aldetiko puntu batzuk. Zer esaten du biltzaileak «Uda» atal honetan, Leturiaren uda ezkutu horren inguruan?

2.1. «Uda» atalaren edukia

Aurrena, testua bera. 1983ko edizioan 71-76. orrietan aurkitzen da. Lerroz zenbatuz gero, testuak 92 lerro ditu.

Hiru gune nagusitan desglosa edo bana daiteke (zenbakiak lerroei dagozkie):

- A) Biltzailea, hasteko [2-7], datu bat emanez, egiaztapen batetik, abiatzen da: ez du ezer aurkitu «uda» aldiari buruz Leturiaren paperen artean; egunkarian hutsune bat nabari da, ezkontzaldiari dagokiona.
- B) Ondoren, [8-72, 76-80], bigarren gune batean, luzeena, biltzaileak datu, gertakari, konstatazio horren azalpena, zergatia, ematen saiatzen da:
 - 1) Lehendabizi (8-17) (eta 70-72, 76-80), hutsune horren zergatia.
 - a) Hipotesi moduan: ez da ezer topatu Leturiak ezer idatzi ez zuelako (12-14).
 - b) Ez zuen idatzi idazteko tankeran, tenorean, ez zegoelako (15-17) (eta 9-11, 70-72, 76-80).
 - 2) Jarraian, (18-69), zergati honen azalpena, justifikazio teorikoa.
- C) Azken gunean [73-75, 89-92], bukaera aldera, iradokizun bat eta ohar zenbait.

Banaketa gunez gune, urratsez urrats osatuz:

A) urratsean, biltzaileak ematen duen datua onartzea, informazioa zuzentzat hartzea, besterik ez zaigu gelditzen.

B1a) urratsean, biltzailearen hipotesia, alegia, ez duela ezer aurkitu Leturiak ezer idatzi ez zuelako, onargarria, bidezkoa dirudi, Leturiaren beraren

hitzek ere hipotesia berresten baitute. «Uda» ondoren, «Udazken» hasieran, egunkaria baztertuta eduki eta gero, berriro ekiten diola adierazten du: «Ahaztu egin zait idazten. Denbora luzea da lerrorik batere zirimarratzen ez dudala; eta gaur, ohitura galdurik (...)» (79. orr.).

Baina interesgarriena, aberatsena, hemendik aurreragokoa: hipotesiaren justifikazioa, azalpena.

Azken finean, zergatik ez du Leturiak idatzi «Uda» sasoiari? Zein edo zeintzuk dira egunkaria eteteko zergatiak, eta, aldi berean edo bidenabar, egunkaria idazteko zergatiak, idatzi edo idatziko duenean?

B)1)b) eta B)2) urratsetan, biltzaileak gaur egun «Literaturaren Teoria» izenez ezagutzen dena praktikatzeko du. Teoriaren alderdi bat lantzen du: idaztearen zergatien teoria, idazlearen egoera animikoari, gogo aldarteari buruzko hausnarketa.

Biltzaileak, urrats hauetan, «metaliteratura» egiten du, hots, sortze literarioaz, gertakari literarioaren alderen bati buruz diharduen diskurtso literarioa; literatur testu batean gertakari literarioari beraren gainean osatutako gogoeta. Biltzaileak, hemen, Literaturaren Teoria egiten du, teorizatu, idaztearen zergatien buruz, edo, zehazkiago nahi bada, idazteko gogo aldarde egokiari buruz. Noiz, zergatik, zein barne egoeratan idazten den eta, orobat edo zeharka, ez den idazten. Ez da teoria arauemailea, egiaztatzea bilatzen duena baizik. Aurrerago ikusiko denez, partziala, ez osoa.

2.2. Hiru teorizatze maila

Bada, ordea, biltzailearen jardun hau jarraitzeko eta ulertzeko, egitea komeni den beste bereizketa bat. Biltzaileak bere teorizatzea hiru maila edo hedadura gradutan garatzen du, fokatzaren irekidura gero eta gehiago irekiz:

1) Maila mugatuan, Leturia pertsonaiaren mailan.

Biltzailea, B)1)b) urratsean, esaten digu zergatik ez duen Leturiak idatzi, zein gogaldi zela eta idazteari utzi zion: ez zegoen idazteko tankeran, tenorean, zoriotsu baitzen. Eta, zeharka, zergatik, bai, idatzi edo idatziko duen.

2) Maila generikoan, egunkari generoaren mailan.

Biltzaileak, B)2) (18-39) urratsean, hedatu egiten du teorizatze eremua eta zergatik, zein gogo aldartetan, bai, idatzi ohi den egunkari bat –ez Leturiarena soilik– azaltzen du. Eta, zeharka, baita ere, zein barne egoeratan ez den egunkari bat idazten.

3) Maila zabalean, literatura maila orokorrean.

Areago oraindik, biltzailea, B)2) (40-69) urratsean, noiz, zein gogaldi, barne tenore, jasatean ez den literatura –poesia, zehazkiago– idazten esatera iristen, ausartzen da. Eta, orobat, noiz, bai, idazten den, zein den gogo aldar-terik aproposena poesia idazteko.

Noski, hiru mailok loturik daude era koherentean, batak besteari elkarri eutsiz. Gure testuan hirurak txirikordaturik daude, nahasian. Teorizatzea da baina ez artikulu tekniko, tratatu teorikoa, nobela bat baizik. Hala ere, hiru maila horiek bereiztea ez da zaila.

Guretzat zenbat eta maila orokorragoan jardun, orduan eta interesgarri-
goa biltzailearen teoria.

Ikus ditzagun, beraz, idaztearen azalpenaren, justifikazioaren, hiru mailok gertuagotik.

2.2.1. Leturia pertsonaiaren mailan

Zergatik ez zuen Leturiak uda aldian idatzi? Zein izan zen egunkaria eteteko haren gogo aldar-
tea, egunkariaz ahaztea esplikatzeko zuen barne egoera?

Biltzailearen aburuz, Leturiak ez zuen idatzi uda partean sasoi horretan zoriontsu zelako. Zoriontsu zen eta ez zegoen idazteko tenorean. Horixe da arrazoia.

Ez idazteko arrazoi honek bat egiten du, ongi josten da, Leturiak berak egunkara idazteko adierazten duen motibazioarekin: «Eta inork ezagutu eta ulertzen ez nauenez gero, “Eguneroko” honetan ipiniko ditut neure aurkikun-
de guztiak, gaur bezala, geroan neure animak nekez goldatutako ildoan jarrai-
tu ahal izateko. Egunkari hau izango da, bada nire kezka guztien kutxa» (27. orr.). Udan, nonbait, kezkarik ez, beraz, egunkaririk ez.

Eta aurrerago: «Hemendik aurrera hona etorriko naiz, eta honetarazten naizenetan ez ditut koartillak ahaztuko. Hauek izango ditut gaugerero neure bihotzaren adiskide min eta leialak. Haiei kondatuko dizkiet neure penak oro» (28-30. orr.). Udan, dirudienez, penarik ez, hortaz, egunkaririk ez.

Ulertzekoa, orduan, Leturiak, zoriontsu izanik, ez idaztea uda aldian. Ez zuen egunkariaren beharrik; ez zegoen egunkarirako gairik. Biltzailearen azalpe-
na, funtsean, onargarrizat jo daiteke, lehenengo maila honetan. Biltzaileak ongi justifikatzen du zergatik Leturiak eteten duen, aldi baterako, bere egunkaria.

Dena den, maila konkretu honetan, guztia ez dago argi eta ñabardurak erantsi behar dira.

- a) Leturiaren udako zoriontasunaz, esaterako. Biltzailea ez da ziur protagonista zoriontasun honetaz.

Batean baiezkotan da: «Zoriontsu izan al zen Leturia aro honetan? Baiezkotan gaude» (9-10). Baina ez ziur. Ezta ere balizko zoriontasun honen mailaz: «Ez dakigu zehatz pozez beterik, ala alai samar bakarrik bizitu ote zen bera» (10-11).

Aurrerago, ustea da: «Horretaz, zoriontsu izan zen Leturia ezkondu eta gero hilabete batzutan, hori adierazten du bere isilaldiak, gure ustez» (70-72).

Eta, azkenik, ustezko zoriontasun honen berririk ez: «Badirudi hobeto ezagutzen dugula Leturia tristea, Leturia zoriontsua baino. Baina, izan al zen azken hau? bestea izan zena eskierki dakigu; alabainan, zoriontsuaren berririk ez» (76-79).

Beraz, zalantza, ustea, baieztatze ziurrik ez. Eta biltzailea zoriontasun honetaz ez bada ziur, ezin zoriontasun hori egunkaria ez idaztearen justifikazio erabatekotzat aurkeztu. Kontraesan zantzuak nabari dira.

Areago, korapilatsuago, Leturiak, geroxeago, egunkariari berriz ekitean hau dioenean: «Tarteka izan naiz zoriontsu» (79. orr.). «Ozta-ozta hitz egiten dugu elkarrekin. Nork esan zezakeen hau gure eztaialdi irribera hartan?» (98. orr.).

Anbiguotasun, hipotesi, uste edo aieruen esparruan jokatzen du biltzaileak.

- b) Beste ñabardura bat. Jo dezagun Leturia zoriontsu izan zela udan. Egunkaria penak, kezkak jasotzeko zenez, ez dirudi egunkarirako aukerarik zegoenik. Baina, bestalde, Leturiak bere egunkaria aurkeztean hauxe zioen: «“Eguneroko” honetan ipiniko ditut neure aurkikunde guztiak» (27. orr.).

Ez al zuen Leturiak «aurkikunderik» egin uda aldian? Aurkikunde ideologikoez gain, irudimenezkoak, afektiboak, harremanezkoak,... ere izaten dira.

Bide batez, hasieran, «Atarikoak» atalean, esandakoari berriro helduz, lan honen izenburua irakurri, «Leturiaren uda ezkutua», eta, agian, irakurleari burura etorri zaio orrialde hauen gaia Leturiak uda aldian egin zuena azaltzea izango dela. Tituluak, alde batetik, horixe iradokitzen baitu.

Ariketa interesgarria izan daitekeen arren, ez gara horretan murgilduko. Hala ere, garatzen ari garen puntu hau, Leturiaren idazketaren etetea udan, aproposa da horretaz zertxobait bederen esateko. Lan honen izenburuaren alde anbiguo hori nolabait zurrizteko behintzat.

Zer egin zuen bada Leturiak udan? Zer sentitu, zer pentsatu zuen? Ez al zuen aurkikunderik izan?

Ez nobelagileak, ez biltzaileak, ez digute ezer konkreturik argitzen. Esan dugu: gu ez gara eleberrigile; bai, ordea, irakurle. Eta irakurlearen eginkizun, aukera, eskubide edo joeretariko bat da, historian, obran, ageri diren hutsunetak, gune zehaztugabeak, bere ahalmen, irudi, esperientzia eta abar pertsonalez baliatuz, betetzea, garatzea.

Gainera, biltzaileak bere oharraren bukaera aldean horixe bera egitera gonbidatzen du irakurlea: «Zer egin ote zuen denbora honetan guztian [Leturiak]? Ez dakigu; agian, hau ez da behin ere jakingo. Pentsa beza irakurleak gogoko duena» (73-75).

Argi dago. Behin ere ez da jakingo. Testua, artefaktua, itxita dago jadanik. Baina bakoitzak, bere erara, testuko argibideak jarraituz –testua eta irakurlea batera–, testu hori interpreta dezake. Beraz, ariketa horretara bultzatuz, uda ezkutu hori osatzeko ohar batzuk, iradokizun, galdera soil moduan.

Nolakoa izan zen ezkontzaren prestaketa? Ezkontza eguna, epaitegiko ekitaldia, elizakoa, ezteietako bazkaria, nola gertatu ziren? Ohiko ezkontza, tradizionala, ala ezberdina, lagunarte girokoa, izan ote zen? Nolakoa eztei bidaia, egin bazuten? Nolakoak izan ziren bikotearen elkar bizitzaren lehenengo egunak? Zer aurkitu, sentitu, zuen Leturiak lehenengo sexu harremanetan? [«Udazken»ean zera aitortuko du: «Orain aste batzuk, irrikaz beterik itxaroten nuen gauaren etorrera; bainan ez nintzen ni zai zegoena, nire gorputza baizik.» (80. orr.).] Nola eta zertan hasi ziren harremanak okertzen? Nola eta zertan hasi zen Leturia espero zuena ez zela gertatzen sentitzen, hutsunea berriro nabaritzen? Prozesu honetan guztian, zein izan zen Leturiaren gogo aldartea? «Udazken» atalean, tarteka zoriontsu izan zela eta ezteialdi irribera, aipatzen du. Baina bere barne sakonean nola aurkitzen zen? Eta abar.

Iradokizunak, besterik ez. Agian, horietako batzuk ez pertinenteak, barne krisialdi bat adieraztea helburutzat duen nobela bati ez dagozkionak.

Harira itzuliz. Kontraesanak kontraesan, zalantzak zalantza, biltzaileak Leturiaren ez idaztea, kasu konkretu hau, azaltzeko ematen duen argudioa balekotzat har genezake. Leturia zoriontsu izan zen eta ez zuen egunkariaren beharrik izan.

Beste kontu bat da, biltzailea beste bi mailetara, teorizatze orokorragora, pasatzen denean. Leturiarekiko argudioa hobeto oinarritzeko, egunkari bat, eta areago, literatura, poesia, zein gogo aldartetan idatzi ohi den esplikatzeko saiatzen da. Alor eztabaidagarrian sartzen da.

2.2.2. Egunkari generoaren mailan

Leturia pertsonaiaren mailan, biltzaileak Leturiak zergatik ez duen idazten azaldu du, bereziki. Hemen, beste ikuspuntutik: zergatik edo noiz, bai, idazten den. Noiz idatzi ohi da egunkaria, egunkari bat? Zein egoera animikotan?

Biltzailea bi egoerez mintzo da, funtsean, tankera bertsoak. Egunkari bat idatzi ohi da:

- a) Barne arazo gogorak izatean (21-22): barnekoiek, neurotikoek, paranoikoek idatzi ohi dituzte egunkariak. Eta froga gisa, bi. Bata: munduan fede edo ideologia kezka, krisia, ugaritu ahala, hedatu egin da egunkarien praktika. Bestea: Literatura bera, Literaturaren historia, idazle ospetsuen adibidea (27-32), Kafka eta Amiel-ena, esaterako.
- b) Egunkari bat idatzi ohi da baita ere, belzturak, ilunaldiak, arima goi-beltasunez betetzen duenean (34-39). Eta froga gisa: esperientzia, denok izan baitugu inoiz egunkariaren aroa, denok igaro baitugu aro ilunen bat, krisialdiren bat.

Bigarren maila honetan, biltzaileak ematen dituen azalpenak, argudioak, zuzenak dira: egunkaria idazteko arrazoi, egoera animiko benetakoak aipatzen ditu.

Gizarte krisiari gagozkiola, 1957an, *Leturiaren egunkari ezkutuaren* agerraldian, fede, ideologia eta abarri buruzko kezka areagotzen ari zen. Egunkariaren ugaltzea ez zen harriztekoa. Askok dira orduko adibideak. Gaur egun ere kezka, larritasuna, zalantza, nahasmena –ñabardura desberdinekoa– ez da apalagoa behintzat. Egunkariak sortu eta lantzeko lur ongarritua. Hor dago, esaterako, blogen fenomenoak: euskaraz ia 5.000 sortu omen dira. Ph. Lejeune-k (1997:373) kultur praktiken inguruan Frantzia egindako bi inkesta ofizial aipatzen ditu: bata 1988koa, non biztanleriaren %7ak egunkaria idatzen zuen; 1995koa bestea, non %3ak. Murriztu beharreko ehunekoak izanda ere, Frantziako biztanleria kontuan izanik, ez da kopuru makala. Bai, gizarte giro nahasia, krisialdi kolektiboa, egunkariaren, Niaren idaztearen eragile da.

Zer esan adibide adierazgarri gisa aurkeztutako Kafka eta Amiel idazleei buruz? Oro har, hemen ere, biltzaileak arrazoi duela.

Henri-Frédéric *Amiel-en egunkaria* (1839-1881) ezagutzen den egunkari intimorik luzeena omen da: 16.867 orrialde, 100 orrialdeko 174 koadernoetan banatuak. Amiel neurotiko, izaera depresibokoa kontsideratua izan da. Obsesioa, hipersentibera, kezkek eta erantzukizunetik abaildua; zalantzatia, erabakiak gerorako uzteko joerakoa, ezkontza gaietan, esaterako. Bere egunkarian, bai: irakurketak, behaketak, gizartearekiko kritikekin batera, inpresio larriak, saminaldiak, herrak, eta horrelakoak adierazten dira sarritan.

Desberdintasunak desberdintasun, tonu edo erregistro literario zorrotzago eta sendagoz, gogaldi paretsukoak Kafkak. Bere egunkarietan, Pragan bizitutako gertaera edo ekintza kulturalak komentatzen ditu, egindako irakurketak aipatu, sortutako literatur zati zenbait bildu, eta abar. Baina barne jarrera nagusia ezkorra da, deprimigarria. Kafkaren gogo aldartea iluna da. Bere burua, behin eta berriro, honela ikusten du: zoritxarreko, zalantzati, ezgauza, triste, bere baitan itxia, jendearekin elkarrekin bizitzeko ezgai,... Bizi duen barne egoera honelako terminoz adierazten du: nekea, gainbehera, ahulezia, bizitza-

rekiko nazka, apatia edo gogorik eza, urduritasuna, ziurtasunik eza, asegabetasuna,... Hitz batean, ezkortasun existentziala, bizitza jasateko ezintasuna.

Hala ere, salbuespenak besterik ez badira ere, une zoriontsurik ez da falta. Behin edo behin aipatzen ditu lagunekin, maite duen norbaitekin, edo Marienbaden izandako egun zoriontsuak. Gehienbat, ordea, gogaldi goibela Kafkarena. Batzutan, egunkarian idazten ez duenean, ordea, ez da izaten zoriontsu delako, baizik nagikeriaz, nekatuta edo beste zenbait lan neketsutan murgilduta dagoelako.

Dena den, Amiel eta Kafka ez dira egunkari egile bakarrak. Bi dira, adierazgarriak, bai, baina ukitzen ari garen arazoari begira, nahiko muturrekoak. Badira, ugari, horienak bezalakoak, baina baita egunkari argitsuak baiko-rrak, ere: bidaia egunkariak, kronika egunkariak, egunkari mistiko intimoak, zoriontasunez eta proiektuz betetako egunkariak, egunkari ironiko burlazkoak (J. Genet-en *Lapurrraren egunkaria*, 1949), egunkari intimo amodiozkoak (J. Swift-en *Stellarentzako Egunkaria*, 1710-1713), egunkari liriko estetikoak (R.M. Rilke-ren *Egunkari Florentziarra*, 1898), eta abar.

Gogaldi ilunez bakarrik ez, aldarte argitsuz ere idatzi ohi dira egunkariak, zirrargarrienak lehenengoak badira ere. Ez dugu esaten biltzaileak azal dutako gogaldia nagusienetarikoa ez denik, egunkari askoren –agian, gehientsuenen– sorrera unean ez dagoenik, baina ez da arrazoi, egoera animiko, bakarra. Azalpena ez da osoa; partziala, murriztailea, baizik.

Zeren eta egunkari bat –erreal edo fikzioskoa– idazteko zergatiak, gogo aldarteak, bat baino gehiago izan daitezke. Bat, bai, neurosia edo goibeltasuna. Egunkaria txira moduan, kezka edo saminen adierazpide gisa erabili ohi da. Orduan, egunkaria babesleku bihurtzen da; bakardadean, barne oinazearen, frustrazioen aurkako euskarri, sostengu. Terapia funtzioa betetzen du: hustuketa, lasaigarri, lagun min edo konfidente papera jokatuz.

Baina zergati, funtzio, gogaldi honekin batera, beste batzuk ere izan daitezke egunkari baten abiarazle. Esaterako:

- a) Denbora joateari eustea: denbora menderatu, denboraren errota mantso nahi izatea; bizitza finkatzea, bizitutakoa erabat desager ez dadin. Argazki bat ateratzean, bisitatutako lekuen postala edo argazki liburuak erostean, etxeko bideo bat filmatzean bezala. Hauetan une goibelak baino gehiago une zoriontsuak jaso, erregistratu ohi dira.
- b) Oroitzapena: gertakariak, bizipenak, egunkarian jaso, gero oroitu, biziberritu ahal izateko. Idazleak bere iragana gogora ekar dezan, bizitzaren haria berrar dezan.
- c) Testigutza: egunkaria besteei esperientzia, bizitza baten lekukotasuna, uzteko ere idatzi ohi da; adiskideei, etxekoei, gizarteari, idatzizko arrastoa lagatzeko. Esperientzia pertsonal, profesional, zientifiko eta abarren testigutza uzteko.

- d) Ezagutza eta gida: norbere burua behatu, argitu eta hobeto ezagutzea. Egunen eta aldien balantzea egin, bizitzarako ordena edo gida bat aurkitu edo ezartzea. Leturiak berak ere zergati eta gogaldi hau iradokitzen du: «“Eguneroko” honetan ipiniko ditut neure aurkikunde guztiak, gaur bezala, geroan neure animak nekez goldatutako ildoari jarraitu ahal izateko» (27. orr.).
- e) Plazer bilaketa: egunkaria idazteko barne egoera gozamen bilaketa ere izan daiteke. Hausnartzean, bakardadean edo bizipenak eta gertakariak jasotzean lortzen den plazera. Eta idaztean iristen den plazera. Maiz egunkaria idazketa lantegi edo tailerra izan ohi da, idazketa ariketa. Bertan testuak, askotarikoak, zirriborratuz, esperimentatuz, garatuz, zuzenduz, landuz,...

Eta abar. Zergati edo gogo aldarte ugari. Ez bakarrik tristurazkoak. Egoera pozgarriak, lorpenak, barruko kontu afektibo atseginak, pozbide eta satisfakzioak, eta horrelakoak ere egunkari eragile, egunkari bat idazteko barne tenore izan daitezke. Bai egunkari errealean, bai fikziozkoen eragile.

2.2.3. Literatura maila orokorrean

Leturiaren egunkari konkretuaz eta egunkaria bera genero gisaz aritu ondoren, hirugarren maila batean, beste urrats bat emanez, biltzailea literatura maila orokorrean kokatzen da. Oraingoan (40-69), literatura, poesia, idazteko eta ez idazteko gogo aldarte, gai egokienari buruz mintzo zaigu. Literaturaren Teoriaren aldetik parterik mamitsuena.

Bertan ezartzen den printzipio nagusia, bi aurpegikoa:

Iluna de poesia. Alaia ez da poesigarri (40).

Jarraian, azalpena, parafrasia. Nekez azal daiteke munduko alaitasuna: osoa ez delako, noski, ez gaitu sakon hunkitzen (41-42). Alaitasuna antzu eta urri da burutapenetan. Aldiz, tristura bihotzeraino sartzen zaigu (43). Tristura aberats eta oparoa da burutapenetan, gogoetetan.

Azkenik, ondorioa. Horregatik: tristerik eta irrika gaudenean idatzi ohi dugu (61-62). Askoz ere gehiago eta ederkiago izkiriatu du olerkariak tristurari buruz, betetasunari buruz baino (56-58).

Teoria honen osagarri, euskarri, gisa, egiaztapen bat: bizitza honetan ez dago zoriontasun, alaitasun osorik; puskaka soilik. Tristura, ase ezina, denok ezagutu dugu, osotoro maiz.

Guri, orain, literaturari buruzko erreferentzia zuzen hori axola zaigu, iruzkin bat edo beste egiteko.

Badugu, hemen ere, kontraesan zantzu bat. Biltzaileak esaten du tristura, larriunea, bete ezina, denok ezagutu dugula, hain osoki ezagutu gainera ezen haietaz mintzatu ere nahi ez dugula (51-53). Nahi ez bada tristura eta horrelako gogaldirik aipatu, nolaz idatzi da horrenbeste tristurari buruz, goibelaldiak eraginik (56-57)? Nolaz idatzi du Leturiak bere egunkaria, larri dagoela eta bere larritasunaz?

Testuak berak bere burua desegiten, deseraikitzen duela dirudi. Testu honek, testuak berak, hankaz gora jartzen duela bere burua esango genuke, gune finkorik gabe utziz.

Dena den, biltzailearentzat, berriro, tristura, gogo aldarte goibela, kezka, larritasuna, irrika eta horrelakoak dira egoera animiko aiposenak literatura idazteko. Ez zorientasuna, poza eta antzekoak.

Aurreko mailan, generikoan bezala, oraingoan ere, ez dugu ukatuko tristura, irrika, ase ezina, poesiaren eragile, gogaldi aproposak, beteak izaten direnik. Erantsi nahi duguna da: alaitasuna, poztasuna, betetasunak ere, osoa ez bada ere –tristura osoa izaten al da bada, beti triste ote gaude?– poesia ederra sorrarazi duela. Ezin duguna onartu, honela formulatuta behintzat, da: «Iluna da poesia. Alaia ez da poesigarri» (40) printzipioa. Honen absolutuki bederen ez.

Noski, irrikak, desirak, ez zaizkigu inoiz asetzen. Baina noizbait, maila batean, asetzen zaizkigu. Eta une horiek ere poesigarri bihur daitezke. Pozik, aseta, posible den neurrian, ez al da idazten? Gainera, pertsona, idazle bakoitzaren esperientzia berezia da.

Betetasunetik, gogaldi argitsu eta bozkariotsutik, baikorretik, sorturiko poesiaren adibideak ez dira gutxi. Besteak gehiago direla, ederkiago izkiriaturik daudela? Behar bada. Baina distiratik, poztasunetik, sortuak ez dira falta. Bakar batzuk aipatuko ditugu.

– *Kantarik Ederrenatiko* zenbait pasarte, esaterako:

Nola sagarrondoa basazuhaitz artean, / hala ene maitea mutilen artean. /
Zein atsegin haren itzalean esertzea, / Zein gozo haren fruituak jatea!

– Omar Jayyam-en *Rubayatak* bildumatik zenbait. Adibidez:

Bai egun pozgarria: ez berorik ez hotzik! / Hodeia lorategiaren aurpegia
ari da garbitzen / Urretxindorra gartsuki txorrotxio bat eskaintzen ari zaio /
Arrosa horiari. Kanta eta edan dezagun ardo!

– Haiku ugari. Bat, adibidez:

Oreinkumeak / gainetik tximeleta bat kendu / eta lo jarraitzen du.

– Garcilaso de la Vegaren «Eglogak».

– San Juan de la Cruz-en *Maitasunezko gar biziako* abesti zenbait.

– Walt Whitman-en *Belar hostoak*.

– Emily Dickinson zenbait poema. Adibidez, 1472.a:

Udako zerua ikustea / poesia da, hori liburu batean inoiz ez badago
ere- / egiazko poemak ihesi doaz.

– Lizardiren «Bultzi-leiotik», «Sagar-lore», «Baso itzal», «Eusko- bidaz-
tiarena», «Izotz-ondoko iguzki», eta abar.

– Paul Eluard-en poema ugari, askatasunaz eta amodioaz, esaterako.

– Saint-John Perse-ren *Laudorioak*:

Poza! Oi poza, zeru goreneta askatua!

esaldian, adibidez.

– Pablo Nerudaren soneto eta oda ugari.

– Pere Gimferrer edo Jorge Riechmann-en amodiozko poemak.

– Bitoriano Gandiagaren *Elorritiko* zenbait poema: «Zorionsu nazan,
itaundu deustazu» bertso-lerroz hasten dena, adibidez.

– Juan Ramon Madariagaren *Argia sortzen den izartegia* poemarioa.

– Eta abar.

Beraz, errepikatuz: bai, tristura, irrika, ase ezina edo oinazea literatura iturri oparo dira, baina baita alaitasuna, poza, betetasuna ere. Hauek ere badi-
ra poesiarako sorburu.

Aipagarria biltzaileak psikoanalisiaz egiten duen erreferentzia (66-69).
Bere ikuspuntu sendotzeko psikoanaliaren planteamendua gogorarazten du.

Bai, psikoanalisira jo gabe ere, barne esperientzia psikologikoari errepa-
ratuz gero, tristurak, frustrazioak, larriuneak, paperean idatzita jartzeak lagun-
du egiten du baretasuna, lasaitasuna lortzen, barne tentsioa apaltzen. Biltzai-
learen azalpenak bat egiten du, puntu honetan behintzat, psikoanalisi
freudiarraren ikuspegiarekin.

Psikoanlisi freudiarraren arabera, arte sortzaileak, idazleak ere bai, bere
desira ez gauzatuak sorkuntza artistikoan, fantasiaren laguntzaz bideratzen
ditu; bere amets betegabeei sortze lanean ematen die irteera. Asegabetasuna
da sorketa artistikoaren iturburua. Freudek «Poeta eta fantasia» lan teoriko
giltzarrian, honela dio: «Baiezta daiteke pertsona zorionsua ez dela inoiz
fantasian aritzen; bai asegabea, eta hau bakarrik, hain zuzen.» Asegabeko
instintuak dira fantasien –egun argiko ametsen– eragileak, eta fantasiak desiren
asetze bat. Beraz, irrika, asegabetasuna, dago poesiaren, sortze literarioaren eta
batez ere –Freudentzat– tragedia klasikoaren erroetan. Idaztea, sortzea lasaibi-
dea da, desirak nolabait gauzatu egiten baitira.

Hortaz, psikoanalisiak biltzailearen azalpenaren aldekoa: asegabetasun gogaldian idatzi ohi da gehienbat. Gai interesgarria, ñabartzea, eztabaidatzea, iruzkin zabalagoa mereziko lukeena.

Laburbilduz: Leturiak barne goibeltasunetik idazten du, baina egunkari bat, literatura, poesia, gogaldi mota ugarian sortzen da, ez bakarrik ilunean, aproposenetarikoak hauxe bada ere.

* * *

Leturiaren egunkari ezkutua, gaur egun ere, merezi du irakurtzea eta aztertzea. Ez bakarrik euskal nobelagintzaren, euskal literaturaren historian mugarri bat delako, baita ere, berez, oraindik ere, pasarte irakurgarriak eskaintzen dituelako: hasiera, adibidez, eta, bereziki, «Udazken» atala, lortuena, gure ustez.

Bestalde, pentsamendu ahuleko garaiotan, galdera sakon askotarako akuilu izan daiteke. Hausnarketarako ariketa lagungarria, eragingarria.

ERREFERENTZIA ZENBAIT

- AMENABAR, J., *Euskal nobelaren azterketa*, Izarraizpe Irakaskuntza Kooperatiba, Azpeitia, 1982.
- ARRIZABALAGA, N., «Txillardegi nobelagile», *Jakin*, 114, 1999ko iraila-urria, 47-65.
- BOU, E., *Papiers privés. Assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Edicions 62, Barcelona, 1993.
- DIDIER, B., *Le journal intime*, Paris, PUF, 1976.
- LEJEUNE, PH. (biltz.), «*Cher cahier...*» *Temoignages sur le journal personnel*, Paris, Gallimard, 1990.
- «Tenir un journal. Histoire d'une enquête (1987-1997)», *Poétique*, 111, 1997, 359-381.
- «Le journal comme "antifiction"», *Poétique*, 149, 2007, 3-14.
- OLAZIREGI, M. J., *Euskal eleberraren historia*, Bilbo, Labayru Ikastegia / Amorebieta-Etxanoko Udala, 2002.
- Revista de Occidente*, 182-183, 1996: «El diario íntimo. Fragmentos de diarios españoles (1995-1996)».
- TORTOSA, V., «La literatura pública como una forma de intervención pública: el diario», *Signa*, 9, 2000, 581-619.